

Izabela Szczepaniak-Wiecha

Instytut Nauk o Wychowaniu

Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Młode pokolenie Polaków wobec rynku pracy w okresie rozwoju gospodarki opartej na wiedzy

Współcześni młodzi Polacy wchodzą w dorosłość w szczególnym momencie – wielu wielkich transformacji. Cały splot czynników, jak: globalizacja, rozwój technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych, ekspansja sektora usług (przy równoczesnym ograniczaniu sektora przemysłowego i rolniczego), a zwłaszcza przemiany w Polsce – społeczeństwie postkomunistycznym – w następstwie transformacji rynkowej wpływają na zmianę wszystkich właściwie obszarów życia społecznego.

Globalizacja stwarza wielkie pola niepewności. Świat pracy nie pozostaje obojętny na wyzwania cywilizacyjne. Ulega erozji tradycyjny fordowski model pracy. Uczestnictwo w procesie przechodzenia w kierunku społeczeństwa usługowego wymaga konfrontacji i akceptacji różnorodności stosunków pracy i zakresu pracy. Wzrasta zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowane kadry, dobrze przygotowane zawodowo.

Nowe tendencje wyraźnie wpływają na funkcjonowanie takich aktorów społecznych, jakimi są młodzi ludzie w Polsce. Są oni pokoleniem, które ma szansę równocześnie obserwować i doświadczać zasad działania nowej rzeczywistości politycznej, społecznej i gospodarczej. Wejście w dorosłość jest dla nich swoistą transformacją w transformacji (*Młodzi ludzie* 2001, s. 4). Odbywają tę podróż w warunkach procesu transformacji polityczno-ekonomiczno-społecznej oraz fundamentalnych przemian ogólnocywilizacyjnych. Zmiany wyznaczają szanse realizacji potrzeb i oczekiwań jednostek. Jak zauważyli Anna Giza Poleszczuk, Mirosława Marody i Andrzej Rychard (2000, s. 189), „w większym stopniu o zachowaniach jednostek decydują zewnętrzne ograniczenia i wymuszenia – są one wedle nas przyczyną ostatecznego kształtu podejmowanych później przez jednostki i grupy strategii adaptacyjnych – niż systemy normatywne i systemy przekonań, silnie ideologicznie zakorzenione”.

Młodzi ludzie dorastają w czasach przyspieszonych przeobrażeń, jak pisze Piotr Sztompka (2005, s. 13); znajdują się w centrum radykalnej przemiany „od świecącego triumfy, rozprzestrzeniającego się na cały świat modernizmu do nowych form życia społecznego (...)”. Żyją w epoce, na określenie której używa się wielu różnych terminów. Najczęściej funkcjonujące to: „faza druga nowoczesności” (Beck 1988), „nowoczesność refleksyjna” (Beck 1988), „nadnowoczesność” (Balandier 1994), „późna nowoczesność” (Giddens 2001), „społeczeństwo dostępu” (Rifkin 2003), „społeczeństwo informacyjne” (Fukuyama 1997, Toffler 1985, Castells 1997), „społeczeństwo nowej nieprzejrzystości” (Habermas 2000), „społeczeństwo pokapitalistyczne” (Drucker 1999), „społeczeństwo postindustrialne” (Bell 1973), „społeczeństwo postmodernistyczne” (Baudrillard 1970), „społeczeństwo postmodernizacyjne” (Noble 2000), „społeczeństwo postrynkowe” (Rifkin 2001, 2003), „społeczeństwo superprzemysłowe” (Toffler 2003), „społeczeństwo trzeciej fali” (Toffler 1985), „społeczeństwo wiedzy” (Drucker 1999), „społeczeństwo wyboru” (Mariański

1995). Terminy te zaczęto stosować na określenie społeczeństwa, w którym od lat 60. XX w. zachodziły tak znaczne i różnorodne zmiany, że kategorie, których dotychczas używano do opisu i analizy zjawisk społecznych, przestały wystarczać. Na początku XXI w. przeobrażenia te przybierają na sile. Jak to określił A. Giddens (1991, s. XV): „żyjemy dziś w epoce oszałamiającej zmiany wyznaczonej przez przekształcenia krańcowo odmienne od tych z wcześniejszych układów. Upadek sowieckiego socjalizmu, słabnięcie dwubiegunowego układu sił na świecie, tworzenie się zintensyfikowanych globalnych systemów komunikacji, oczywisty triumf kapitalizmu w skali całego świata, a jednocześnie wyraźne zarysowanie się globalnych podziałów i coraz mocniej spędzające nam sen z powiek problemy ekonomiczne (...)”.

We współczesnej socjologii można znaleźć wiele prac ukazujących przemiany różnych aspektów współczesnego życia społecznego. Opisują one zmiany zachodzące m.in. na płaszczyznach: technologiczno-informacyjnej (związanej z wiedzą, postępem i nauką), ekonomicznej (obejmującej zmiany funkcjonowania rynku, pojawienie się nowych sektorów gospodarki), społecznej (dotyczącej nowych ruchów społecznych, rewolucji seksualnej i feministycznej, przemian w sferze życia małżeńskiego i rodzinnego, osłabienia więzi społecznej i społecznego zaufania) oraz kulturowej (analizującej pojawianie się nowych wartości, norm, prądów, ideologii oraz tożsamości).

Większość badaczy opisujących charakter radykalnych przemian we współczesnych społeczeństwach akcentuje kluczowe znaczenie informacji i jej przetwarzania. Rozwój techniki oraz nowe sposoby zastosowania technik informacyjnych doprowadziły do gwałtownego rozwoju rynku informacyjnego i usług informacyjnych. Informacja stała się przynoszącym największe zyski towarem współczesnego świata i atrybutem władzy.

Rewolucja naukowo-techniczna powoduje zmiany w strukturze gospodarki oraz mechanizmach jej funkcjonowania. Przemiany generują fundamentalną zmianę, polegającą na przejściu od gospodarki pracy do gospodarki wiedzy. W wyniku aplikacji wiedzy w pracę zmienia się cały świat ludzi pracy (Morawski 2004).

Cechy nowej gospodarki – gospodarki wiedzy – zmieniają dotychczasowe poglądy związane z pracą. Jak pisał Toffler (2003, s. 114): „gospodarka nadsymboliczna sprawia, że dezaktualizują się nie tylko nasze przekonania o bezrobociu, ale także nasze poglądy na samą pracę. (...) Podział gospodarki na takie sektory, jak rolnictwo, przemysł i usługi, raczej zaciemnia umysł, niż go rozjaśnia. (...) Nie oglądając się na dawne klasyfikacje, musimy raczej spojrzeć pod etykiety i postawić pytanie, co ludzie zatrudnieni w tych firmach rzeczywiście muszą zrobić dla wytworzenia wartości dodanej. Skoro zadamy to pytanie, przekonamy się, że w coraz większym stopniu praca we wszystkich trzech sektorach składa się z »obróbki symboli« – czy raczej »pracy umysłu«”.

Przeobrażenia te wyrażają się wzrostem znaczenia wiedzy teoretycznej będącej źródłem innowacji i postępu, rozwoju technologii informatycznych powodujących przeobrażenia metod wytwarzania, zarządzania, procesów finansowych, metod kontroli jakości oraz wprowadzających zmiany w codziennym życiu (zwłaszcza przyspieszenie rozwoju biotechnologii, robotyki, automatyki, genetyki). Wzrost znaczenia nowoczesnych technologii i organizacji opartych na wiedzy uznaje się za zasadniczy czynnik konkurencyjności i rozwoju przedsiębiorstw. Na skutek elastycznego wykorzystywania maszyn, taniego i szybkiego produkowania krótkich serii wysokiej jakości produktów oraz szybkiego reagowania na trendy rynkowe, gospodarka zostaje podporządkowana konsumpcji. Całość procesów przekształcających współczesną gospodarke określa się mianem przejścia od epoki „zorganizowanego” kapitalizmu (z jego cechami charakterystycznymi: koncentracją i centralizacją kapitału) do epoki kapitalizmu „dezorganizowanego” (z przestrzennie rozproszonymi i zdecentralizowanymi relacjami gospodarczymi, uwolnionymi spod

nadzoru państwa narodowego) (Lash Urry 1993 za: Marody, Giza-Poleszczuk 2004, s. 251). Intensywne przemiany dotyczą zwłaszcza sektorów gospodarki; wyrażają się ograniczaniem znaczenia tradycyjnych gałęzi przemysłu (skoncentrowanych na masowej i standardowej produkcji) i dominacją sektora usług.

W konsekwencji przemian pojawiają się różne formy aktywności ekonomicznej czy działalności, które są lub mogą być traktowane jak praca. Rozwijają się: praca zdalna, telepraca, praca wykonywana w domu przy użyciu internetu, praca sieciowa, domowe sterowanie przetwarzaniem danych itp. Różnorodność nie eliminuje podstawowych tradycyjnych cech pracy (np. wykonywanie pracy w wyodrębnionym miejscu, w ściśle określonym czasie, podporządkowanie służbowej hierarchii), jednak wskazuje, że stają się one typowe dla coraz mniej licznej części osób aktywnych zawodowo.

Istotę jakościowych przemian samej natury pracy i jej struktury organizacyjnej najlepiej oddaje pojęcie „dematerializacji pracy”, będące pochodną „dematerializacji gospodarki” (Goldfinger 1998, s. 109). We współczesnych gospodarkach praca jest w coraz większym stopniu organizowana wokół operowania abstraktami i ideami, a nie wokół wytwarzania przedmiotów (które jednak nadal stanowią znaczną część jej produktów końcowych). Gospodarka zdematerializowana, przeobrażając naturę pracy, powoduje zmiany w relacjach czasu i przestrzeni, jednostka uniezależnia się od stałego miejsca pracy i czasu jej wykonywania. Beck (2002, s. 210 i 211) mówi o odstandaryzowaniu czasu i miejsca pracy zarobkowej. Zanikają tradycyjne granice, które oddzielały czas i przestrzeń związane z pracą od tych, które obejmują aktywność poza pracą. Praca dematerializuje się zarówno w odniesieniu do wytwarzanych przedmiotów, jak i do relacji między pracownikami a ich środowiskiem oraz związków pomiędzy pracownikami.

Młodzież jest zbiorowością, na którą szczególnie silnie oddziałują nowe rynkowe wzorce i wartości. Stanowi niezwykle istotną kategorię społeczną, od której aspiracji i planów, a w rezultacie – wyboru określonych strategii życiowych, będzie zależeć dalszy rozwój Polski, skala zachodzących w niej przeobrażeń i kształt jej gospodarki.

W czasie przeobrażeń społeczno-gospodarczych z młodym pokoleniem wiąże się duże nadzieje. Postrzega się je jako nośnik nowych wzorów, reguł, wartości, celów odbiegających od tych, które są udziałem starszych pokoleń. Jak pisze Piotr Sztompka (2000, s. 107): „młodzi ludzie, którzy dzisiaj kończą studia i rozpoczynają pracę, są niemal całkowicie uodpornieni na destrukcyjny wpływ komunizmu. Dla nich to zamierzchła historia. Dorastali, kiedy system chylił się już ku upadkowi, zdobywali wykształcenie w wolnym, demokratycznym państwie. Dzięki temu nie padli ofiarą wszystkich tych »wyuczonych bezradności« i »cywilizacyjnych niekompetencji«, »kultur cynizmu« i »braków zaufania«, które tak prześladowały pokolenie ich rodziców”. Żyjący we współczesnej Polsce młodzi ludzie są zazwyczaj przedstawiani jako „wygrani” okresu transformacji, otwarci na zmiany i gotowi do przystosowania się do nowych warunków. Jednakże proces transformacji konfrontuje ich jednocześnie ze szczególnego rodzaju możliwościami i szczególnego rodzaju niebezpieczeństwami. Jedną z takich sfer jest rynek pracy, na który młodzi ludzie wchodzą w warunkach narastającej presji wymagań gospodarki rynkowej. Wchodzenie w dorosłość w takiej sytuacji powoduje dezorientację i zagubienie dużej części młodzieży.

Na warunki wejścia na rynek pracy wpływają: przebieg procesów demograficznych, zmieniające się uwarunkowania edukacyjne oraz polityka rynku pracy. Młodzież, wchodząc na rynek, napotyka na trudności w realizacji awansu zawodowego i edukacyjnego, stabilizacji materialnej, rodzinnej i mieszkaniowej. Tworzą one system naczyń połączonych, spiralę, w której niemożność zrealizowania jednego elementu uniemożliwia wykonanie następnego. Oznacza to długotrwały proces kształtowania pozycji zawodowej, przedłużenie niesamodzielności i zależności od rodziny, powolne osiągnięcie zadowalającego standardu życia.

Jak wygląda sytuacja młodych ludzi w perspektywie wejścia na rynek pracy? Czy młodzi ludzie wykazują dostateczną orientację w wymaganiach stawianych na rynku pracy? Jaki obraz rynku pracy istnieje w ich świadomości? Potrzeba oglądu sytuacji w tym zakresie jest szczególnie istotna w odniesieniu do młodzieży akademickiej, dla której lata studiów to moment startu życiowego, wiążącego proces edukacji z rozpoczęciem kariery zawodowej. Wraz z upadkiem gospodarki centralnie planowanej miała miejsce także likwidacja monopolu państwa w sferze oświaty. W rezultacie powstał zróżnicowany system szkolny na wszystkich poziomach edukacji. W ciągu kilku lat pojawiły się w Polsce bardzo ważne podmioty kształcące na poziomie wyższym – uczelnie niepaństwowe. Pojawiło się więc interesujące pytanie badawcze: jakie opinie o rynku pracy mają studenci wyższych uczelni państwowych, a jakie niepaństwowych?

Na tle zarysowanych wyżej przeobrażeń współczesnego społeczeństwa i natury pracy chciałabym zaprezentować wnioski z przeprowadzonych przeze mnie badań dotyczących poglądów studentów na rynek pracy.

Badania zostały przeprowadzone w roku akademickim 2003/2004¹ wśród studentów studiów dziennych, reprezentujących różne państwowe i niepaństwowe uczelnie oraz różne kierunki studiów (uczelnie państwowe: Szkoła Główna Handlowa, Warszawa – ekonomia, Uniwersytet Warszawski, Warszawa – psychologia, Uniwersytet Łódzki, Łódź – anglistyka, socjologia, Politechnika Łódzka, Łódź – mechanika i budowa maszyn, Akademia Pedagogiczna, Kraków – pedagogika, Uniwersytet Jagielloński, Kraków – pedagogika, Akademia Górniczo-Hutnicza, Kraków – automatyka; uczelnie niepaństwowe – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Zamość – socjologia, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości, Ostrowiec Świętokrzyski – ekonomia, pedagogika, Wyższa Szkoła Administracji, Bielsko-Biała – stosunki międzynarodowe, Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP, Szczecin – pedagogika, Wyższa Szkoła Zarządzania i Języków Obcych, Katowice – anglistyka, Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, Sucha Beskidzka – informatyka, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy – socjologia). Badania miały charakter eksploracyjny i opisowy, pozwalający na wstępne rozpoznanie opinii i zachowań oraz przedstawienie opisu zjawisk poddanych analizie.

W badaniach wykorzystano nieprobabilistyczny (Blalock 1997, s. 366, 369, Babbie 2003, s. 204, Nachmias, Nachmias 2001, s. 198) schemat doboru próby. Charakter wykorzystanej próby, zwanej przez Chave i Dawida Nachmiasów (2001, s. 198) próbą okolicznościową, wyznaczył zakres konkluzji, które można wyprowadzić na podstawie badań. Wnioski formułowano tylko w odniesieniu do badanej grupy studentów; nie były one uogólniane na populację ogólnopolską. Badania stanowiły więc jedynie egzemplifikację zachowań badanej zbiorowości.

Podstawowym narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, który obejmował następujące obszary zagadnień: znajomość problematyki rynku pracy, studia a przygotowanie do wejścia na rynek pracy, czynniki zwiększające szanse młodych ludzi na rynku pracy, zachowania na rynku pracy w okresie edukacji, aspiracje zawodowe studentów, przedsiębiorczość studentów, mobilność zawodowa studentów. Badania zostały przeprowadzone metodą audytoryjną po wcześniejszym sprawdzeniu narzędzia badawczego w badaniach pilotażowych. Kształt ankiety w istotny sposób wyznaczył charakter informacji uzyskanych w wyniku badań. Były to informacje o opiniach młodzieży wobec tylko tych sytuacji, które znalazły się w kwestionariuszu. Pomimo starań, w narzędziu mogło zabraknąć pewnych kwestii związanych z postrzeganiem przez młodych ludzi problematyką rynku pracy (np. obecnie ta tematyka powinna zostać rozszerzona o europejski rynek pracy). Praca nad kwestionariuszem ankiety oraz przeprowadzenie badań miało miejsce

¹ Realizacja badań stała się możliwa dzięki środkom finansowym otrzymanym w drodze konkursu z Komitetu Badań Naukowych (grant nr 2HO2E 027 22).

jeszcze przed przystąpieniem Polski do UE. Ostatecznie do opracowania zakwalifikowano 763 ankiety, w tym 256 wypełnionych przez studentki, a 195 – przez studentów uczelni państwowych oraz 203 ankiety, na które odpowiedzi udzieliły studentki, i 109 ankiet wypełnionych przez studentów uczelni niepaństwowych. Struktura osobowa badanej próby wyglądała więc następująco: kobiety studiujące na uczelniach państwowych stanowiły 34%, a mężczyźni – 25% badanej zbiorowości studentów. Kobiety studiujące na uczelniach niepaństwowych to 27% ogółu badanych, a mężczyźni – 14%. Młodzież ucząca się na uczelniach państwowych (59%) przeważała nad młodzieżą odbywającą studia w uczelniach niepaństwowych (41%).

Założone cele badawcze, dobór próby oraz przedstawiona struktura badanej zbiorowości zdeterminowały sposób prezentacji wyników. Oddzielnie opracowano ankiety dla szkół państwowych i dla niepaństwowych. W ramach każdej z tych grup sporządzono oddzielnie analizy wyników dla kobiet i mężczyzn. Uzyskane dane zaprezentowano w czterech równoległych szeregach: kobiety studiujące na wyższych uczelniach państwowych, mężczyźni studiujący na wyższych uczelniach państwowych, kobiety studiujące na wyższych uczelniach niepaństwowych i mężczyźni studiujący na wyższych uczelniach niepaństwowych.

W pierwszej części ankiety młodzi ludzie zostali poproszeni o podanie cech, którymi ich zdaniem charakteryzuje się obecny rynek pracy. Otrzymane dane (zestawione w tab. 1) pozwoliły na poznanie zdania młodych ludzi o współczesnym rynku pracy i umożliwiły wysnucie refleksji na temat rzeczywistości, w której żyli badani.

Tab. 1. Opinie respondentów o rynku pracy (dane w %)

Cechy, którymi (według respondentów) charakteryzuje się rynek pracy	Uczelnie państwowe		Uczelnie niepaństwowe	
	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni
Duża konkurencja i niedobór miejsc pracy	88	67	87	72
Cechy patologiczne (np. nepotyzm, protekcja)	63	66	56	98
Mała atrakcyjność ofert pracy	59	44	60	49
Niska atrakcyjność pod względem finansowym/niskie zarobki	21	37	51	12
Wysokie wymagania (m.in. wysokie kwalifikacje zawodowe, doświadczenie zawodowe)	21	33	5	7
Wysokie wymagania, inne niż merytoryczne (np. związane z wiekiem, cechami charakteru)	20	8	20	5
Konieczność ciągłego doksztalcania się, doskonalenia umiejętności	7	8	4	3
Trudno powiedzieć	12	14	3	4

Uwaga: odsetki nie sumują się do 100, gdyż badani mogli wymienić dowolną liczbę określeń.

Źródło: badania autorki.

Studenci wskazywali na wiele cech rynku pracy. Z informacji zamieszczonych w tabeli wyraźnie widać, że postrzegali oni rynek pracy przede wszystkim jako obszar o wysokim stopniu konkurencji („o miejsca pracy trzeba się bić” – MP 27²; „praca to przywilej” – MN 541) i bezrobocia.

² W artykule przytaczam wypowiedzi dotyczące cech, którymi – zdaniem badanych studentów – charakteryzował rynek pracy. Skróty oznaczają: KP – kobieta studiująca na uczelni państwowej, KN – kobieta studiująca na uczelni niepaństwowej, MP – mężczyzna studiujący na uczelni państwowej, MN – mężczyzna studiujący na uczelni niepaństwowej.

Zauważali niedobór miejsc pracy („zdecydowanie za mało miejsc pracy dla młodych ludzi, zbyt dużo ludzi pracujących, którzy powinni już przejść na emeryturę, dać szansę młodemu pokoleniu” – MP 289). Rynek pracy w ich oczach był zamknięty, hermetyczny, mało chłonny. Szczególnie akcentowali jego zmienność, brak bezpieczeństwa i stabilizacji, wręcz nieprzyjazność i brutalność. Na tę cechę rynku pracy wskazywali prawie wszystkie kobiety oraz blisko trzy czwarte mężczyzn studiujących na uczelniach obydwu typów. Studenci podkreślali nasycenie rynku pracy kandydatami o wysokich kwalifikacjach („za dużo jest magistrów” – MP 65), akcentowali zjawisko hermetyczności niektórych zawodów, obawiali się trudności ze znalezieniem pracy we własnym zawodzie. Rynek pracy kojarzył im się z frustracją i wyścigiem szczurów (KN 696).

Dwie trzecie kobiet i mężczyzn studiujących na uczelniach państwowych oraz połowa studentek i niemal wszyscy mężczyźni studiujący na uczelniach niepaństwowych wskazywali na występowanie zjawisk patologicznych w sferze związanej z rynkiem pracy, wyraźnie akcentując nepotyzm jako podstawową zasadę rządzącą mechanizmami zatrudnienia. Studenci pisali: „trudno znaleźć pracę bez poparcia, protekcji i pleców” (KN 725), „ciężko jest zdobyć jakąkolwiek stałą posadę czy zlecenie bez odpowiednich znajomości” (MP 97), „obecny rynek charakteryzuje się przede wszystkim tym, że młodym ludziom zaraz po studiach, a także w trakcie ich, bardzo trudno znaleźć jest pracę. W grę wchodzi najczęściej układy. Uważam, że to powinno się zmienić” (MP 318).

Studenci byli przekonani o małej atrakcyjności ofert pracy. Takie zdanie wyraziło więcej niż połowa kobiet studiujących zarówno na uczelniach państwowych, jak i niepaństwowych. Słabe różnicowanie i brak dynamiczności na rynku pracy podkreślało więcej niż dwie piąte mężczyzn studiujących na uczelniach państwowych i połowa studentów uczelni niepaństwowych. Młodzi ludzie pisali, że rynek pracy w Polsce jest „mało dynamiczny, mało elastyczny, mało przejrzysty”. Nie widzieli dla siebie perspektyw na rynku, na którym jest tak niewiele ofert atrakcyjnej i ciekawej pracy. „Jest bardzo trudny dostęp do wymarzonej pracy, trzeba korzystać z każdej okazji, nawet jeśli oferta pracy nie jest w 100% tym, na co liczymy” (MP 96). Te wypowiedzi wydały się zdumiewające w świetle tak wielkiej różnorodności zawodów związanych z przemianami na rynku pracy.

Pojawiły się także uwagi związane z małą atrakcyjnością rynku pod względem finansowym. Prawie dwie trzecie młodych kobiet i połowa mężczyzn studiujących na uczelniach niepaństwowych akcentowało niskie zarobki oraz małe szanse znalezienia dobrze płatnej pracy („praca jest wymagająca, a zarobki nieadekwatne do wykonywanej pracy” – KP 10)). Te cechy pojawiły się także w wypowiedziach co trzeciego studenta i co piątej studentki uczelni państwowych.

Wśród wypowiedzi znalazły się również takie, których pojawienie się mogłoby świadczyć o zaobserwowaniu w wymiarze lokalnym pewnych ogólnocywilizacyjnych trendów związanych z rozwojem w kierunku społeczeństwa wiedzy. Młodzi ludzie podkreślali wysokie, wręcz nadmierne wymagania dotyczące kwalifikacji zawodowych. Pisali: „rynek pracy jest wymagający, wręcz wyzyskujący” (MN 452), „trudny dla osób niewykształconych, wymaga wysokich kwalifikacji, dla specjalistów” (KP 78). Podkreślali, że coraz większe trudności ze znalezieniem pracy są spowodowane oczekiwaniem przez pracodawców doświadczenia zawodowego. „Bezsensowne wręcz wymagania stawiane kandydatom – wiek 25 lat, trzy lata na kierowniczym stanowisku” (KN 724), „miejsca pracy są dla przygotowanych, dla posiadających doświadczenie zawodowe, odpowiedni staż pracy w zawodzie” (KP 65). Dostrzegali zmiany wymagań stawianych przez pracodawców. Twierdzili, że rynek pracy jest dla przygotowanych, dla osób posiadających doświadczenie zawodowe i odpowiedni staż pracy w zawodzie. Wskazywali, że pracę najłatwiej znaleźć specjalistom i ekspertom. Te cechy pracowników zauważyli jednak tylko co piąta studentka i co trzeci student uczelni państwowych oraz niewielu studentów uczelni niepaństwowych.

Badani akcentowali konieczność ciągłego dokształcania się, nieustannego doskonalenia swoich umiejętności, przekwalifikowania się. Twierdzili, że na rynku pracy są miejsca dla „ludzi, którzy muszą się ciągle kształcić i być mobilnymi, przygotowanymi na częstą zmianę zawodu” (MP 29).

Ważną kategorią były wysokie wymagania stawiane przez rynek pracy, inne niż posiadane kwalifikacje i umiejętności merytoryczne. Studenci wskazywali, że pracę łatwo znaleźć osobom młodym, dyspozycyjnym, silnie motywowanym, „kreatywnym, znającym języki, przedsiębiorczym” (MN 727), oraz tym, którzy „potrafią poświęcić bardzo wiele dla pracy” (KN 729). Rynek pracy „wymaga dużo własnej inicjatywy. Do znalezienia pracy konieczne są wysiłek i zdecydowanie” (MN 669).

Wśród pozostałych odpowiedzi nieliczne akcentowały trudności pracodawców, np. wysokie koszty pracy, złe prawo pracy, wysokie podatki itp. „Dzisiaj rynek pracy jest trudny. Duże nakłady na pracę, obciążenia pracodawcy, wysokie podatki oraz niezyciowy kodeks pracy utrudniają znalezienie pracy, zwłaszcza młodym” (MN 626).

W wypowiedziach pojawił się obraz trudnego rynku pracy. Młodzi ludzie są świadomi, że wchodzi na rynek pracy, który znajduje się w stanie poważnych zmian. Zauważali negatywne tendencje, podkreślali poczucie zagrożenia i braku bezpieczeństwa. Byli świadomi braku rozwiązań, które mogłyby im pomóc w poruszaniu się po tym nieustannie zmieniającym się obszarze. Analizując wypowiedzi studentów, można było odnieść wrażenie, że trudna sytuacja na rynku pracy spowodowana przez czynniki zewnętrzne jest nieprzewidywalna i – co ważne – w ich przekonaniu nierozwiązywalna. Dobrym podsumowaniem tych wyników jest tytuł pracy Barbary Fatygi, Grażyny Fluderskiej i Jerzego Wertenstein-Żuławskiego (1993): *Wszystko byłoby z nami w porządku, gdyby nie rzeczywistość*.

Obecna sytuacja polityczna, gospodarcza i społeczna uaktualnia pytania dotyczące obrazu rynku pracy w świadomości młodych ludzi i podejmowanych przez nich strategii adaptacyjnych do warunków gospodarki rynkowej. Akcesja Polski do Unii Europejskiej, obserwowana gotowość młodych Polaków do emigracji i realizowania ścieżki zawodowej za granicą, przyjmująca już dzisiaj formę „drenażu młodości” czy „drenażu mózgow” (Krieger 2004) czyni prezentowaną tematykę niezwykle ważną.

Literatura

1. Babbie E., 2003, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Balandier G., 1994, *Le Dedale. Pour enfinir avec XXe siecle*, Paris.
3. Bartoszek A., 2003, *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
4. Baudrillard J., 1970, *Consumer Society*, Sage, London.
5. Bauman Z., 1999, *Nowoczesność i ponowoczesność* [w:] *Encyklopedia socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
6. Bauman Z., 2000, *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
7. Beck U., 1988, *Gegengifte: Die organisierte Unverantwortlichkeit*, Frankfurt am Main.
8. Beck U., Beck-Gernsheim E., 2002, *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, London, Thousand Oaks, New Delhi, SAGE Publications.
9. Bell D., 1973, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, Penguin Books, New York.
10. Blalock H., 1997, *Statystyka dla socjologów* [w:] *Badania empiryczne w socjologii*, M. Malikowski, M. Niezgoda (red.), WSSG, Tyczyn.

11. Castells M., 1997, *The Power of Identity*, Malden, Blackwell Publishers Inc.
12. Drucker P.F., 1999, *Spoleczeństwo pokapitalistyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
13. Fatyga B., Fluderska G., Werstein-Żułowski J., 1993, *Wszystko byłoby z nami w porządku, gdyby nie rzeczywistość. O życiu codziennym młodzieży w Polsce* [w:] *Młodym być ... Młodzież szkolna '92*, K. Kosęła (red.), CBOS, Warszawa.
14. Frankfurt-Nachmias Ch., Nachmias D., 2001, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
15. Fukuyama F., 1997, *Zaufanie, Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław.
16. Giddens A., 1991, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge.
17. Giddens A., 2001, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
18. Giza-Poleszczuk A., Marody M., Rychard A., 2000, *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
19. Goldfinger Ch., 1998, *Travail et hors-travail – vers une société fluide*, Editions Idole Jacob, Paris.
20. Habermas J., 2000, *Filozoficzny dyskurs nowoczesności*, Universitas, Kraków.
21. Krieger H., 2004, *Migration trends in an enlarged Europe*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
22. Lash S., Urry J., 1993, *Economies of Signs and Space*, Sage, Newbury Park.
23. Mach B.M., 2003, *Pokolenie historycznej nadziei i codziennego ryzyka*, PAN ISP, Warszawa.
24. Mariański J., 1995, *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
25. *Młodzi ludzie krajów w epoce transformacji*, 2001, UNICEF, Ośrodek Badawczy „Innocenti”, Florencja, Włochy, http://www.stat.gov.pl/nawosci/14.11/mlodzi_ludzie.htm
26. Morawski M., 2004, *Przewidywane zachowania pracowników wiedzy na rynku pracy* [w:] *Człowiek a rynek*, S. Patrycja (red.), Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, t. II.
27. Morawski W., 2003, *Niepewność w świecie pracy. Sondażowe badania konsekwencji globalizacji* [w:] *Praca, gospodarka, społeczeństwo. Studia i szkice socjologiczne dedykowane profesor Jolancie Kulpińskiej*, K. Doktor, K. Konecki, W. Warzywoda-Kruszyńska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
28. Noble T., 2000, *Social Theory and Social Change*, St Martin's Press, New York.
29. Rifkin J., 2001, *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrykowej*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
30. Rifkin J., 2003, *Wiek dostępu*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
31. Sztompka P., 2000, *Trauma wielkiej zmiany*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
32. Sztompka P., 2005, *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
33. Świda-Ziemia H., 1999, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
34. Toffler A., 2003, *Zmiana władzy*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
35. Toffler A., 1985, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa.
36. *Zainteresowanie podjęciem pracy w krajach Unii Europejskiej*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2004.

The Young Generation of Polish People and the Labor Market in the Time of the Knowledge-based Economy

The young people in Poland rich adulthood in the special time – the time of great transformations. A series of such a factors as the globalization, the development of information and telecommunication technology, the expansion of the services (together with the diminishing of industry and agriculture), and particularly the transformation in the Polish post-communist society made the impact on the changes in rather all aspects of the social life.

The globalization produces a lot of uncertainties. The world is not indifferent to the challenges of civilization. The traditional Ford's model of work is eroding. The participation in the process of transformation to the service based economy needs to confront and to accept the various relationships in the workplace and the new scope of tasks in work. High qualified workers with good professional experience are more and more needed.

The conclusions of the research into the students' views on the modern labor market formed by the knowledge based economy were presented against backdrop of the social and work transformation sketched above.